

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.6>

Гальцева Т. О.

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та соціальної психології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
e-mail: tgaltseva1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7447-4776
Researcher ID: ABE-2047-2021

Величко Р. В.

магістр психології, здобувач ступеня PhD,
асистент кафедри загальної та соціальної психології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
e-mail: revelichko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4242-0033
Researcher ID: AFP-2338-2022

ІМПЛІЦИТНІ ТЕОРІЇ ІНТЕЛЕКТУ Й ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено теоретичному огляду імпліцитних теорій інтелекту й особистості в сучасній психології. Висвітлено спроби розкрити зміст імпліцитних теорій через концепції та знання, необхідні для орієнтації у світі. Так, у філософії ці знання визначаються як народна психологія – сукупність принципів, які допомагають людям розуміти, передбачати та пояснювати поведінку інших. У психологічній науці ці знання аналізуються крізь призму імпліцитних теорій, які є неусвідомленими або прихованими знаннями, що формуються на основі досвіду та соціального контексту. Наведено широке коло досліджень, які демонструють, що у психологічній літературі використовуються різні терміни для опису особистих теорій бачення та сприйняття світу, що ускладнює визначення точного значення поняття «імпліцитна теорія». У статті обґрунтовується положення про те, що імпліцитна теорія є системою індивідуальних і суб'єктивних переконань людини про власний інтелект і особистість, які можуть бути як стабільними, так і динамічними, залежно від підходу. Огляд теоретичних досліджень допомагає краще розуміти природу імпліцитних теорій і їхній вплив на психологічне благополуччя особистості.

Ключові слова: теорії особистості, інтелект, імпліцитні теорії інтелекту, імпліцитні теорії особистості, психологічне благополуччя, константна особистість, збагачувана особистість, теорія константного інтелекту, теорія інкрементального інтелекту.

Актуальність проблеми. У повсякденному житті люди постійно взаємодіють один з одним, і ця взаємодія часто приводить до формування нових концепцій і знань, які допомагають орієнтуватися в навколишньому світі. У філософії такі знання називаються народною психологією. Це сукупність принципів,

значною мірою неявних, що використовуються звичайними людьми для розуміння, з'ясування та передбачення власної поведінки та психічного стану інших. Народна психологія включає в себе базові уявлення про людську природу, емоції, мотиви та взаємодії, які допомагають людям орієнтуватися в соціальному середовищі. У сфері психологічної науки такі знання розглядаються крізь призму імпліцитних теорій. Імпліцитні теорії – це неусвідомлені або приховані знання про навколишній світ, які формуються в людей на основі їхнього досвіду та соціального контексту. Ці теорії впливають на сприйняття, судження та поведінку людей, визначають інтерпретацію інформації та взаємодію з іншими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній літературі нерідко знаходять своє наукове вживання терміни, близькі за визначенням: імпліцитні теорії (К. Двек, Е.Л. Леггет [8]), імпліцитні переконання (М.П. Хазельхун, М.Е. Швейцер, А.М. Вуд [22]), світогляди (Л.Е. Мальмберг, Т.Д. Літл [15]), умонастрої (К. Двек [6]), теорії себе (К. Двек [7]), світські теорії (Д.С. Молден, К. Двек [16]), наївні теорії (Д.Б. Міле, Д.С. Молден [17]) тощо. Проблема термінологічного визначення ускладнюється тим, що автори часто використовують взаємозамінні поняття.

Незважаючи на поширення термінів, що використовуються для опису особистих теорій бачення та сприйняття світу, визначення поняття «імпліцитна теорія», на нашу думку, у науковій літературі обговорювалася мало.

Саме тому **метою статті** є теоретичний аналіз змісту поняття «імпліцитні теорії» у психологічній науці, що дасть змогу зробити ще один крок до більш точного визначення та концептуальної ясності даного концепту.

Результати дослідження. Концепт «імпліцитна теорія» означає «невиражена», «неявна», не цілком усвідомлювана система суджень, структурною одиницею якої є уявлення, передбачення, суб'єктивні знання, ідеї, образи та пояснення будь-яких явищ об'єктивної дійсності. Це сукупність поглядів, що впливають і регулюють поведінку людини. Імпліцитні теорії створюють підґрунтя для передбачення й оцінки подій у світі [23].

Імпліцитні теорії формуються під впливом соціального та культурного середовища й індивідуального досвіду, тому такі теорії називають інваріантними, тобто особистості, які виростили в одній культурі, можуть мати схожі уявлення, переконання стосовно будь-якого феномену чи явища.

Предметом «імпліцитних теорій» виступають не лише особистісні властивості людини, психічні процеси, як-от пам'ять, інтелект, а також уявлення про себе й інших людей. На підставі цих уявлень найчастіше індивід будує свої життєві плани та визначає майбутні цілі.

Науковці М. Люфтенеггер і Я.А. Чен визначили три основні характеристики імпліцитних теорій: *по-перше*, термін «теорії» є одним із загальних понять, використовується для конкретизації мети дослідження, план якого може бути спрямований на весь соціальний світ; *по-друге*, загальною характеристикою даних тео-

рій є те, що, на відміну від наукових теорій, вони мають тенденцію інтуїтивності та формуються не професіоналами, не експертами в тій чи тій галузі; *по-третє*, люди не завжди усвідомлюють свої непрофесійні теорії, вони нечітко сформульовані у свідомості людини [14].

Низка дослідників (Ф. Хайдер, Д.Т. Вегенер, Р.Е. Петті) вважають, що імпліцитні теорії чи наївні теорії загалом можна описати як евристики здорового глузду, які використовуються людьми для розуміння себе та світу [9; 22].

Учені Ш.П. Джайн і Т.Дж. Вайтен є прихильниками ідеї про те, що імпліцитні теорії – це переконання, яких дотримуються люди щодо природи людських і нелюдських властивостей, а також більш глобальних явищ [13].

Науковцями Т.Р. Сарбін, Р. Тафт і Д.Е. Бейлі було наведено спроби описати імпліцитні теорії як фундаментальні припущення людей, що впливають на те, як вони бачать світ [20].

Згідно з думкою А. Фернем, існують неспеціалізовані, або «імпліцитні», теорії, та наукові теорії. Неспеціалізовані, або непрофесійні, теорії зазвичай вважаються ненауковими поясненнями деякого набору моделей поведінки та висвітлюють переконання людини щодо цієї поведінки. Наукові теорії, з іншого боку, досліджують фактичні причини [9].

Українські дослідниці І.Ф. Аршава та М.А. Салюк вважають, що імпліцитні теорії – індивідуальні схеми, основна мета яких полягає в побудові цілісної картини світу, і від особливостей формування цих схем цілком залежать панівні емоційні стани людини, її реакції на речі та події, що відбуваються в житті, урешті-решт – відчуття особистого психологічного благополуччя [1].

Вітчизняна дослідниця В.В. Горбунова стверджує, що імпліцитні теорії – це суб'єктивні пояснювальні схеми, характерні та специфічні уявлення про себе та світ, що виконують планомірну й антиципаційну функції. У формуванні імпліцитних теорій відіграють роль безліч чинників, проте на першому плані – особистісний досвід [12].

У нашому дослідженні ми розглядаємо теоретико-методологічні засади імпліцитних теорій особистості, які висвітлені у працях Л.Дж. Кронбаха, С.Е. Аша, Дж.С. Брунера, Р. Тагіурі, Д. Шапіро, Д.М. Вегнера, Р.Р. Рошера, К.С. Двек, та імпліцитних теорій інтелекту, значний внесок у дослідження яких зробили такі вчені, як У.Н. Найсер, Р. Стернберг, К.С. Двек, Ф. Хайдер, Л. Росс, Р. Нісбетт.

Уживання поняття «імпліцитна теорія» можна побачити в роботах американського психолога Л.Дж. Кронбаха, наукова діяльність якого була спрямована на дослідження у сфері психології навчання. Він ужив даний термін на позначення узагальненого сприйняття особистістю іншої людини [5].

У ХХ ст. предметом вивчення стають соціальні імпліцитні теорії, що вивчають переконання, які формуються як в індивідуальній, так і в колективній свідомості. У той час у соціальній психології панував об'єктивний підхід. Саме тому питання впливу суб'єктивних чинників на процес міжособистісного сприйняття

не аналізувалося. У 1946 р. С.Е. Аш уперше припустив, що враження про іншу людину є цілісним образом, у якому риси характеру представляються в сукупності їхніх взаємозв'язків [2]. З огляду на результати свого експерименту С.Е. Аш висунув таке твердження: ми сприймаємо особистість людини як єдиний цілий конструкт; риси особистості перебувають у динамічній взаємодії, і в ході цього процесу виділяються центральні та периферичні їх види; центральні риси відіграють більшу роль у формуванні враження, оскільки, виходячи з висновків експерименту, наявність лише однієї центральної риси в наборі може деякою мірою трансформувати інші [2].

Інший погляд продемонстрували Дж.С. Брунер і Р. Тагіурі (1957 р.), які позначали механізм формування враження стосовно іншої людини терміном «звичайні концепції особистості» (*lay conceptions of personality*). Науковці стверджували, що в кожній людині формується власна теорія, подібна до наукової, на основі безпосереднього досвіду. Теорія описувала функції категоризації (віднесення предмета чи явища до якого-небудь класу), передбачення, продукування суб'єктивного знання в разі появи нової інформації; водночас сам процес категоризації здебільшого є неусвідомлюваним [6].

Пояснення щодо сприйняття та формування враження про іншу людину запропонували Дж.С. Брунер, Д. Шапіро та Р. Тагіурі у своїй статті «Значення ознак ізольовано та в поєднанні» (“The meaning of traits in isolation and in combination”) (1958 р.). Учені підкреслювали, що стійка повторювана поведінка іншої людини є основою формування системи поглядів стосовно природи особистості, або імпліцитної теорії особистості [3].

Американський психолог Дж.А. Келлі в рамках своєї теорії особистісних конструктів запропонував поняття «конструкт», яке, на думку вченого, використовується людиною в індивідуальному акті перцепції і з такого погляду відповідає традиційним образам сприйняття. Теорія особистісних конструктів Дж.А. Келлі забезпечує основу для дедуктивних висновків і передбачення майбутніх подій, у яких людина є активним творцем свого суб'єктивного світу.

Дослідники Д.М. Вегнер і Р.Р. Рошер у монографії «Імпліцитна психологія» розділяють поняття «імпліцитна теорія особистості» й «експліцитна теорія особистості» за чинником усвідомленості.

Важливою думкою у сфері когнітивної психології є те, що імпліцитні теорії інтелекту являють собою прототипи. Так, у 1979 р. відомий американський психолог У.Г. Найсер стверджував, що інтелект є умовним концептом і не може існувати інакше, ніж у вигляді прототипів, які, у свою чергу, є ступенем подібності між конкретною особою, яка справді існує, та «ідеальною» людиною [18].

Поділяючи думки прототипічного підходу, американський дослідник Р. Стернберг у 1985 р. зауважував, що вивчення імпліцитних теорій дає змогу створити репрезентацію типової повсякденної поведінки, навіть більше, соціокультурного контексту [21].

Новий сучасний підхід до пояснення імпліцитних теорій інтелекту й особистості розробила американська дослідниця К.С. Двек. На думку вченої, під імпліцитною теорією (далі – ІТ) особистості розуміється розподіл її на ІТ константної особистості (про стабільність особистісних характеристик) та ІТ збагачуваної особистості (про можливість розвитку особистісних характеристик). Люди, що є прихильниками ІТ константної особистості, сприймають особистість як дещо стабільне та незмінне, схильні давати оцінку навіть незначним актам поведінки інших людей [6–8]. У дослідженнях, присвячених регуляції процесу навчання, К.С. Двек виділила два типи імпліцитних теорій інтелекту – теорію константного інтелекту, або теорію «зadanості» (entity theories), та інкрементальну теорію, або теорію «наращення» (incremental theories). Люди, що дотримуються константної ІТ, вважають, що інтелект – це стабільна та незмінна властивість, позбавлена фіксації та контролю; від народження кожна людина має визначену кількість розумових здібностей, яка у процесі життя практично не підлягає змінам. Прихильники інкрементальної ІТ, навпаки, вважають, що інтелект – динамічна властивість, яка цілком підлягає вдосконаленню та збагаченню впродовж життєвого шляху.

Одним із перших соціальних психологів, який у 1958 р. визнав, що інтелект і знання потенційно є двома різними атрибутами, був австрійський дослідник Ф. Хайдер. Інтелект, на думку вченого, є фіксованою сутністю, а знання – динамічними. Люди, які підтримують інкрементальну теорію інтелекту, вважають, що справжній інтелект – це поєднання як здібностей, так і знань [11].

Пізніше, у 1991 р., Л. Росс і Р. Нісбетт розробили концепцію світського диспозиціонізму, пов'язану з різницею між константністю й інкрементальністю. На думку вчених, диспозиціонізм визначається тенденцією звичайних людей покладатися лише на риси як основні одиниці аналізу в соціальному сприйнятті [19].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, здійснений огляд теоретичних досліджень дає нам змогу стверджувати, що імпліцитні теорії інтелекту й особистості – це своєрідна, неусвідомлювана система суб'єктивних переконань, пояснювальних схем індивіда, що впливають на сприйняття себе й інших, власного інтелекту та можливостей розвитку. Згідно з імпліцитними теоріями одні люди схильні вважати, що розумові здібності та властивості особистості стабільні, немає жодного сенсу збагачувати їх та розвивати, інші вважають, що інтелект і особистість – це динамічні структури, які постійно зростають та вдосконалюються завдяки докладанню власних зусиль і навчанню. Імпліцитні теорії, як неусвідомлювана система суб'єктивних переконань, впливають на життєві плани та цілепокладання людини, успіхи та невдачі, самооцінку й оцінку інших людей, регулюють поведінку й емоційний стан, позначаються на соціальній системі стосунків і психологічному благополуччі особистості. Джерелами розвитку імпліцитних теорій є соціальне середовище, власний досвід, індивідуальні властивості особистості. Імпліцитні теорії виконують регулятивну та прогностичні функції.

Список використаних джерел і літератури

1. Аршава І.Ф., Салюк М.А. Імплицитні теорії інтелекту та особистості як предиктори психологічного благополуччя і оптимізму. *Journal of Psychology Research*. 2019. Vol. 25 (8). P. 10–20.
2. Asch S.E. Forming impressions of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1946. № 41 (3). P. 258–290. <https://doi.org/10.1037/h0055756>.
3. The meaning of traits in isolation and in combination / J.S. Bruner et al. *Person perception and interpersonal behavior* / R. Tagiuri, I. Petrollo (Eds.). Stanford, CA : Stanford University Press, 1958. P. 277–288.
4. Bruner J., Tagiuri R. The perception of people. *Handbook of Social Psychology* / G. Lindzey (Ed.). 1954. Vol. 2. P. 624–654.
5. Cronbach L.J. Processes affecting scores on “understanding of others” and “assumed similarity”. *Psychological Bulletin*. 1955. № 52 (3). P. 177–193. <https://doi.org/10.1037/h0044919>.
6. Dweck C.S. *Mindset: The New Psychology of Success*. New York : Ballantine Books, 2006.
7. Dweck C.S. *Self-theories: Their role in motivation, personality and development*. New York : Psychology Press, 2000.
8. Dweck C.S., Leggett E.L. A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*. 1988. № 95 (2). P. 256.
9. Furnham A. *Lay theories: Everyday understanding of problems in the social sciences*. New York : Pergamon, 1988.
10. How Implicit Beliefs Influence Trust Recovery / M.P. Haselhuhn et al. *Psychological Science*. 2010. № 21 (5). P. 645–648.
11. Heider F. *The psychology of interpersonal relations*. New York : John Wiley and Sons, Inc., 1958.
12. Horbunova V.V. Problemy doslidzhennia implitsytnykh teorii. *Social Psychology*. 2008. Vol. 30. № 4. P. 17–28.
13. Jain S.P. Consumer psychology of implicit theories : A review and agenda. *Consumer Psychology Review*. 2019. № 3 (1).
14. Lüftenegger M., Chen J.A. Conceptual issues and assessment of implicit theories. *Zeitschrift für Psychologie*. 2017. № 225 (2). P. 99–106. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000286>.
15. Malmberg L.-E., Little T.D. Profiles of ability, effort, and difficulty: Relationships with worldviews, motivation and adjustment. *Learning and Instruction*. 2007. № 17 (6). P. 739–754.
16. Molden D.C., Dweck C.S. Finding “Meaning” in Psychology: A Lay Theories Approach to Self-Regulation, Social Perception, and Social Development. *American Psychologist*. 2006. № 61 (3). P. 192–203.
17. Miele D.B., Molden D.C. Naive theories of intelligence and the role of processing fluency in perceived comprehension. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2010. № 139 (3). P. 535–557.
18. Neisser U. The concept of intelligence. *Intelligence*. 1979. № 3 (3). P. 217–227. [https://doi.org/10.1016/0160-2896\(79\)90018-7](https://doi.org/10.1016/0160-2896(79)90018-7).
19. Ross L., Nisbett R.E. *The person and the situation*. New York : McGraw-Hill, 1991.
20. *Clinical inference and cognitive theory* / T.R. Sarbin et al. New York : Holt, Rinehart, & Winston, 1960.
21. Sternberg R.J. Culture and Intelligence. *American Psychologist*. 2004. № 59 (5). P. 325–338. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.5.325>.
22. Wegener D.T., Petty R.E. The Naive Scientist Revisited: Naive Theories and Social Judgment. *Social Cognition*. 1998. № 16 (1). P. 1–7.
23. Yeager D.S., Dweck C.S. Mindsets That Promote Resilience: When Students Believe That Personal Characteristics Can Be Developed. *Educational Psychologist*. 2012. № 47 (4). P. 302–314.

References

1. Arshava, I.F., & Saliuk, M.A. (2019). Implitsytni teorii intelektu ta osobystosti yak predyktory psykholohichnoho blahopoluchchia i optymizmu [Implicit theories of intelligence and personality as predictors of psychological well-being and optimism]. *Journal of Psychology Research*, 25 (8). P. 10–20 [in Ukrainian].
2. Asch, S.E. (1946). Forming impressions of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41 (3), 258–290. <https://doi.org/10.1037/h0055756> [in English].
3. Bruner, J.S., Shapiro, D., & Tagiuri, R. (1958). The meaning of traits in isolation and in combination. *Person perception and interpersonal behavior* / R. Tagiuri, I. Petrollo (Eds.). Stanford, CA: Stanford University Press. P. 277–288 [in English].
4. Bruner, J., & Tagiuri, R. (1954). The perception of people. In G. Lindzey (Ed.). *Handbook of Social Psychology*, Vol. 2 (pp. 624–654) [in English].
5. Cronbach, L.J. (1955). Processes affecting scores on “understanding of others” and “assumed similarity”. *Psychological Bulletin*, 52 (3), 177–193. <https://doi.org/10.1037/h0044919> [in English].
6. Dweck, C.S. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*. New York: Ballantine Books [in English].
7. Dweck, C.S. (2000). *Self-theories: Their role in motivation, personality and development*. New York: Psychology Press [in English].
8. Dweck, C.S., & Leggett, E.L. (1988). A social-cognitive approach to motivation and personality. *Psychological Review*, 95 (2), 256 [in English].
9. Furnham, A. (1988). *Lay theories: Everyday understanding of problems in the social sciences*. New York: Pergamon [in English].
10. Haselhuhn, M.P., Schweitzer, M.E., & Wood, A.M. (2010). How Implicit Beliefs Influence Trust Recovery. *Psychological Science*, 21 (5), 645–648 [in English].
11. Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York; John Wiley and Sons, Inc. [in English].
12. Horbunova, V.V. (2008). Problemy doslidzhennia implitsytnykh teorii. *Social Psychology*, Vol. 30 № 4, p. 17–28 [in English].
13. Jain, S.P. (2019). Consumer psychology of implicit theories: A review and agenda. *Consumer Psychology Review*, 3 (1) [in English].
14. Lüftenegger, M., & Chen, J.A. (2017). Conceptual issues and assessment of implicit theories. *Zeitschrift für Psychologie*, 225 (2), 99–106. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000286> [in English].
15. Malmberg, L.-E., & Little, T.D. (2007). Profiles of ability, effort, and difficulty: Relationships with worldviews, motivation and adjustment. *Learning and Instruction*, 17 (6), 739–754 [in English].
16. Molden, D.C., & Dweck, C.S. (2006). Finding “Meaning” in Psychology: A Lay Theories Approach to Self-Regulation, Social Perception, and Social Development. *American Psychologist*, 61 (3), 192–203 [in English].
17. Miele, D.B., & Molden, D.C. (2010). Naive theories of intelligence and the role of processing fluency in perceived comprehension. *Journal of Experimental Psychology: General*, 139 (3), 535–557 [in English].
18. Neisser, U. (1979). The concept of intelligence. *Intelligence*, 3 (3), 217–227. [https://doi.org/10.1016/0160-2896\(79\)90018-7](https://doi.org/10.1016/0160-2896(79)90018-7) [in English].
19. Ross, L., & Nisbett, R.E. (1991). *The person and the situation*. New York: McGraw-Hill [in English].
20. Sarbin, T.R., Taft, R., & Bailey, D.E. (1960). *Clinical inference and cognitive theory*. New York: Holt, Rinehart, & Winston [in English].
21. Sternberg, R.J. (2004). Culture and Intelligence. *American Psychologist*, 59 (5), 325–338. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.5.325> [in English].

22. Wegener, D.T., & Petty, R.E. (1998). The Naive Scientist Revisited: Naive Theories and Social Judgment. *Social Cognition*, 16 (1), 1–7 [in English].

23. Yeager, D.S., & Dweck, C.S. (2012). Mindsets That Promote Resilience: When Students Believe That Personal Characteristics Can Be Developed. *Educational Psychologist*, 47 (4), 302–314 [in English].

Galtseva T. O.

Doctor of Psychology, Professor,
Professor at the Department of General and Social Psychology
Oles Honchar Dnipro National University

Velychko R. V.

Master of Psychology, PhD candidate,
Assistant at the Department of General and Social Psychology
Oles Honchar Dnipro National University

**IMPLICIT THEORIES OF INTELLIGENCE AND PERSONALITY
AS A PROBLEMATIC FIELD OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH**

The article is devoted to the theoretical review of implicit theories of intelligence and personality in modern psychology. The article highlights attempts to reveal the content of implicit theories through the concepts and knowledge necessary for orientation in the world. Thus, in philosophy, this knowledge is defined as folk psychology – a set of principles that help people understand, predict and explain the behaviour of others. In psychological science, this knowledge is analysed through the prism of implicit theories, which are unconscious or hidden knowledge that is formed on the basis of experience and social context. The article presents a wide range of studies that demonstrate that the psychological literature uses different terms to describe personal theories of seeing and perceiving the world, which makes it difficult to determine the exact meaning of the concept of “implicit theory”. The article substantiates the position that IT is a system of individual and subjective beliefs about one’s own intelligence and personality, which can be both stable and dynamic, depending on the approach. The study reflects the need for a review of theoretical and empirical research that helps to better understand the nature of implicit theories and their impact on the psychological well-being of individuals.

Key words: theories of personality, intelligence, implicit theories of intelligence, implicit theories of personality, psychological well-being, constant personality, enrichable personality, theory of constant intelligence, theory of incremental intelligence.